

## Κέντρο ελέγχου Νηπιαγωγών και στάση απέναντι στην αναπηρία

**Παππά Αλεξάνδρα**

Νηπιαγωγός ΠΜΣ Ε.Α.Ε.  
alexandrapa18@gmail.com

**Κοντογιάννη Μαρίνα**

Νηπιαγωγός  
marinakont963@gmail.com

**Σούλης Σπυρίδων-Γεώργιος**

Καθηγητής ΠΤΔΕ Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων  
ssoulis@uoi.gr

### Περίληψη

Το κέντρο ελέγχου του εκπαιδευτικού αναφέρεται στην ικανότητά του να διακρίνει αν τα αποτελέσματα των πράξεών του ή των καταστάσεων που εκτυλίσσονται γύρω του οφείλονται στις προσπάθειες του ή επηρεάζονται από άλλους παράγοντες. Η στάση που διατηρεί ένας εκπαιδευτικός απέναντι στα άτομα με αναπηρία θεωρείται ιδιαίτερα σημαντική, ειδικά όταν εργάζεται σε δομές της ειδικής εκπαίδευσης, όπου προωθούνται θεσμοί, όπως η ένταξη και η συμπερίληψη μαθητών με αναπηρίες. Σκοπός της παρούσας έρευνας είναι να διερευνηθεί αν το κέντρο ελέγχου ασκεί σημαντική επίδραση στη στάση των εκπαιδευτικών απέναντι στα άτομα με αναπηρία. Το δείγμα της έρευνας αποτέλεσαν 206 Νηπιαγωγοί, εκ των οποίων οι 103 εργάζονται στη Γενική εκπαίδευση και οι υπόλοιποι 103 σε δομές της Ειδικής. Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν πρώτον ότι το κέντρο ελέγχου των Νηπιαγωγών επηρεάζεται από τον αριθμό των τέκνων τους και δεύτερον ότι το κέντρο ελέγχου αποτελεί ισχυρό προβλεπτικό παράγοντα της στάσης απέναντι στην αναπηρία.

**Λέξεις – κλειδιά:** κέντρο ελέγχου, στάσεις αναπηρία, Νηπιαγωγοί, ειδική εκπαίδευση, γενική εκπαίδευση

### Εισαγωγή

Το κέντρο ελέγχου είναι μία από τις σημαντικότερες μεταβλητές της προσωπικότητας του ατόμου. Στη βιβλιογραφία συναντάται και με διαφορετικές ονομασίες, όπως «έδρα ελέγχου», «πεδίο ελέγχου» ή «σημείο ελέγχου». Ο Rotter όρισε για πρώτη φορά την έννοια του κέντρου ελέγχου ως τον βαθμό που αποδίδει το άτομο στην πεποίθησή του ότι διαθέτει την ισχύ να ασκήσει επιδράσεις στα γεγονότα που συμβαίνουν στη ζωή του (Hosseini et al., 2016). Το κέντρο ελέγχου είναι ένας δείκτης που μετρά την πίστη του ατόμου τόσο στην αιτία όσο και στο αποτέλεσμα όσων συμβαίνουν στη ζωή του και για πολλούς αποτελεί συνώνυμο της θέσης που κατέχουν σε ολόκληρο το σύμπαν (Paul, Mishra & Upadhyay, 2022). Ο βαθμός αφορά στο κατά πόσο το άτομο είναι σε θέση να ασκήσει καθοριστική επίδραση στα γεγονότα της καθημερινής του ζωής (Arakeri & Sunagar, 2017). Το κέντρο ελέγχου αποτελεί έναν καθοριστικό παράγοντα βάσει του οποίου το άτομο ερμηνεύει και αναλύει την κατάσταση που βιώνει τη δεδομένη στιγμή (Arkorful & Hilton, 2021). Κάθε φορά που η συμπεριφορά καθορίζει το αποτέλεσμα, τότε το άτομο πιστεύει ότι σε μελλοντικά γεγονότα που θα επιδείξει την ίδια ή παρόμοια συμπεριφορά θα αποκομίσει τα ίδια κέρδη (Vijayashree & Jagdishchandrab, 2011).

Όταν οι συνθήκες του περιβάλλοντος στο οποίο ζει το άτομο δεν επαρκούν ώστε να εξηγηθούν σε ικανοποιητικό βαθμό τα αίτια μιας επιτυχημένης ή αποτυχημένης πράξης, τότε το άτομο «καταφεύγει» στο κέντρο ελέγχου. Με τον τρόπο αυτό προκύπτει ο διαχωρισμός του κέντρου ελέγχου σε δύο κατηγορίες: α) το εσωτερικό κέντρο ελέγχου και β) το εξωτερικό

κέντρο ελέγχου (Basim, Erkenekli & Sesen, 2010). Κριτήριο του διαχωρισμού θεωρείται ο βαθμός στον οποίο το άτομο πιστεύει ότι το αποτέλεσμα μιας πράξης οφείλεται στη δική του προσπάθεια, οπότε έχει υψηλότερο το εσωτερικό κέντρο ελέγχου ή σε εξωτερικούς παράγοντες, οπότε έχει υψηλότερο το εξωτερικό κέντρο ελέγχου (Khan, 2011). Χαρακτηριστικό παράδειγμα διάκρισης των δύο κέντρων ελέγχου αποτελούν οι χαμηλοί βαθμοί μίας εξέτασης, όπου οι μαθητές με ισχυρό εσωτερικό κέντρο ελέγχου θεωρούν ότι ευθύνονται οι ίδιοι και η μέτρια προσπάθεια που κατέβαλαν, ενώ εκείνοι που έχουν ισχυρό εξωτερικό κέντρο ελέγχου προτιμούν να ψέγουν άλλους παράγοντες για την αποτυχία τους, όπως ο καθηγητής ή τα θέματα των εξετάσεων (Manichander, 2019). Το φύλο επηρεάζει το κέντρο ελέγχου, καθώς έχει βρεθεί ότι οι άνδρες έχουν ισχυρότερο εξωτερικό κέντρο ελέγχου εν συγκρίσει με τις γυναίκες στις οποίες δείχνει να επικρατεί το εσωτερικό κέντρο ελέγχου (Maadal, 2020). Η ηλικία φαίνεται ότι διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση του κέντρου ελέγχου, καθώς όσο αυξάνεται η ηλικία τόσο επηρεάζεται περισσότερο το εσωτερικό και λιγότερο το εξωτερικό κέντρο ελέγχου (Achhnanani & Amareliya, 2020).

Τα άτομα που έχουν υψηλότερο το εσωτερικό κέντρο ελέγχου αναλαμβάνουν την ευθύνη των πράξεών τους (Aguiar, Alvarez & Miller, 2021; Basim et al., 2010), αποφεύγουν να μεμψιμοιρούν (Churchill & Smyth, 2021), ενώ είναι πρόθυμα να λογοδοτήσουν για τις επιλογές και τη συμπεριφορά τους (Arakeri & Sunagar, 2017). Επιπλέον, τείνουν να αντιμετωπίζουν με πιο θετική ματιά τα γεγονότα που λαμβάνουν χώρα στην καθημερινότητά τους (Achhnanani & Amareliya, 2020). Τα κίνητρα που υποκινούν τις πράξεις τους θεωρούνται υψηλά και σε σπάνιες περιπτώσεις ανέχονται καθοδηγητική συμπεριφορά και προσπάθειες χειραγώγησης από εξωτερικούς παράγοντες (Zaidi & Mohsin, 2013). Η γνώμη και οι πεποιθήσεις τους είναι ισχυρές και δεν επηρεάζονται εύκολα από συμβουλές τρίτων προσώπων (Arakeri & Sunagar, 2017). Στην προσωπική τους ζωή τα «εσωτερικά» άτομα διακρίνονται για την ανεξαρτησία, την αυτοπεποίθηση και τη σιγουριά τους ότι μπορούν να πετύχουν ευνοϊκά αποτελέσματα (Dinçyürek, Güneyli & Çağlar, 2012). Καταβάλλουν συνεχείς προσπάθειες να διατηρούν υγιείς διαπροσωπικές σχέσεις και να εξασφαλίζουν ομαλότητα και ηρεμία στη συναισθηματική τους ζωή (Dinçyürek et al., 2012). Εκφράζουν χωρίς δισταγμό τα συναισθήματα, τις σκέψεις τους και τους απασχολεί σε μεγάλο βαθμό η καλή φυσική κατάσταση του σώματος, αλλά και η ευρωστία της ψυχής (Basim et al., 2010). Σε έρευνά τους οι Mehta και Narayanan (2021) κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι οι θετικές συναισθηματικές αντιδράσεις συσχετίζονται θετικά με το εσωτερικό κέντρο ελέγχου, ενώ ταυτόχρονα θα μπορούσε να αποτελέσει ισχυρό προβλεπτικό δείκτη για τη συναισθηματική υγεία του ατόμου. Στον εργασιακό τομέα τα «εσωτερικά» άτομα φαίνεται να παρουσιάζουν υψηλότερες επιδόσεις σε θέσεις εργασίας, όπου πραγματοποιείται επεξεργασία πολύπλοκων πληροφοριών και επιδιώκονται υψηλά κίνητρα. Επιπλέον, πετυχαίνουν καλύτερες επιδόσεις σε διοικητικές και εποπτικές θέσεις, σε εργασίες που χρειάζονται τεχνικές δεξιότητες ή εξειδίκευση και κατάρτιση (Beukman, 2005).

Από την άλλη πλευρά, τα άτομα με υψηλότερο εξωτερικό κέντρο ελέγχου συνηθίζουν να «χρεώνουν» την επιτυχή ή ανεπιτυχή έκβαση των γεγονότων της ζωής τους σε παράγοντες, όπως η τύχη και να τα χαρακτηρίζουν ως συμπτώσεις, ενώ αποδίδουν τα επιτεύγματά τους στην κατάλληλη χρονική συγκυρία (Aguiar, Alvarez & Miller, 2021; Churchill & Smyth, 2021; Basim et al., 2010). Η τύχη γι' αυτούς είναι ένα ισχυρό «ελαφρυντικό» στην περίπτωση της αποτυχίας (Basim et al., 2010). Τα άτομα αυτά τρέφουν την πεποίθηση ότι οι ισχυροί άλλοι, που ενδέχεται να είναι και ανώνυμοι ή άγνωστοι στο άτομο, συνεχώς δημιουργούν ανυπερβλήτα εμπόδια και τους εμποδίζουν να φτάσουν στο στόχο τους (Levy & Gumpel, 2020). Σύμφωνα με έρευνες τα «εξωτερικά» άτομα συνήθως προέρχονται από χαμηλά κοινωνικοοικονομικά στρώματα και αποτελούν μέλη οικογενειών, οι οποίες δεν ελέγχουν επαρκώς τις καταστάσεις της ζωής (Vijayashree & Jagdishchandrab, 2011). Τα «εξωτερικά» άτομα τηρούν παθητική στάση και επιλέγουν το ρόλο του απλού θεατή απέναντι στις σύνθετες καταστάσεις (Arakeri & Sunagar, 2017). Δε διαθέτουν ισχυρή προσωπικότητα,

καθώς επιλέγουν να υπακούνε στους κανόνες και τις επιταγές της κοινωνίας και της εκάστοτε εξουσίας, τηρώντας παθητική συμπεριφορά (Huizing, 2015). Τα «εξωτερικά» άτομα διστάζουν να εκδηλώσουν ανοιχτά τα συναισθήματά τους ή ακόμα και να τα βιώσουν (Smith, 2003). Αναφορικά με την ψυχοσωματική υγεία των ατόμων με υψηλό εξωτερικό κέντρο ελέγχου, τα άτομα αυτά σημειώνουν υψηλά επίπεδα άγχους και στρες, τα οποία θα μπορούσαν να καταλήξουν στην εκδήλωση συμπτωμάτων κατάθλιψης (Cascio et al., 2014). Στη βιβλιογραφία έχουν καταγραφεί και άλλες σύνοδες ψυχοφυσιολογικές διαταραχές, όπως η χαμηλή αυτοεκτίμηση, οι κεφαλαλγίες (Basim et al., 2010), η απορριπτική συμπεριφορά και η επιθετικότητα (Vijayashree & Jagdishchandrab, 2011). Τα «εξωτερικά» άτομα δεν αναλαμβάνουν εύκολα πρωτοβουλίες και προτιμούν να συμφωνούν με τη βούληση και τις αποφάσεις που λαμβάνει η πλειοψηφία, ενώ θεωρούνται ευκολόπιστα και ελάχιστα επιφυλακτικά απέναντι σε άλλους (Dinçyürek et al., 2012). Έρευνες, ωστόσο, έχουν δείξει ότι υπάρχει θετική συσχέτιση ανάμεσα στα άτομα με εξωτερικό κέντρο ελέγχου και την προοπτική να ρισκάρουν και να επενδύσουν οικονομικά (De Beckker et al, 2020· Salamanca et al, 2020· Bire & Sauw, 2019· Kremer et al., 2019· Lusardi, 2019). Στον επαγγελματικό τομέα, τα «εξωτερικά» άτομα επιλέγουν εργασίες όπου καίριο ρόλο διαδραματίζουν η άριστη δομή και οργάνωση, καθώς η ρουτίνα αποτελεί σημαντική εξωτερική πηγή ελέγχου για τα άτομα αυτά, με αποτέλεσμα να επιφέρει ευνοϊκά αποτελέσματα (Huizing, 2015). Σε αντίθεση με τα «εσωτερικά» άτομα, τα «εξωτερικά» άτομα καταφεύγουν στη βοήθεια ειδικών και ζητούν τη στήριξη του περιβάλλοντός τους, προκειμένου να αντιμετωπίσουν το άγχος και τις ψυχοσωματικές διαταραχές (Vijayashree & Jagdishchandrab, 2011).

#### **Στάση απέναντι στην αναπηρία**

Η στάση αποτελεί μία έννοια που εντάσσεται στο πεδίο της κοινωνικής ψυχολογίας κι έχει μελετηθεί από την ερευνητική κοινότητα σε μεγάλο βαθμό (Freer & Kaefler, 2021). Ο όρος «στάση» ορίζεται ως η τάση του ατόμου να συμπεριφέρεται ευνοϊκά ή αρνητικά σε άτομα του περίγυρού του ή καταστάσεις ή υλικά αντικείμενα (Ajzen, 2008). Με άλλα λόγια για διαθέσεις που έχουν αποτυπωθεί στον ψυχισμό του ατόμου και ασκούν καίριες επιδράσεις στον τρόπο με τον οποίο το άτομο σκέφτεται, αισθάνεται και δρα (Sarantaki et al., 2021). Αναλυτικότερα, η στάση αναφέρεται στον θετικό ή αρνητικό τρόπο με τον οποίο το άτομο αντιμετωπίζει ένα ζήτημα στις ιδέες ή στις απόψεις που πρεσβεύει για το ζήτημα αυτό. Η στάση ενός ατόμου μπορεί να αφορά και υλικά αντικείμενα, ομάδες, συμπεριφορές άλλων ατόμων, αλλά και σε πολυσύνθετες έννοιες, όπως η πολιτική και κομματική ιδεολογία. Πρόκειται δηλαδή για νοητικές αξιολογήσεις ή ιδέες, τις οποίες το άτομο εκφράζει με ποικιλία ενεργειών (Darawsheh, 2022). Οι εμπειρίες της ζωής ενός ατόμου είναι δυνατό να δημιουργήσουν γνωστικές και συναισθηματικές διεργασίες στην προσωπικότητα του ατόμου, με αποτέλεσμα να επηρεάζεται η συμπεριφορά που εκδηλώνει κατά περίπτωση. Το άτομο έχει τη δύναμη να «μεταλαμπαδεύσει» μια στάση σε ένα άλλο και στη συνέχεια αυτή να παγιωθεί, αποκτώντας μόνιμο χαρακτήρα (Θεοδωράκης, Ζουρμπάνος & Χατζηγεωργιάδης 2015). Η στάση των εκπαιδευτικών απέναντι στους μαθητές με οποιαδήποτε μορφή αναπηρίας θα μπορούσε να επηρεάσει τον τρόπο με τον οποίο συμπεριλαμβάνουν τα παιδιά αυτά στην τάξη τους (Longley & Craig, 2021).

Οι στάσεις έχουν υπάρξει αντικείμενο μελέτης σε συνάρτηση με τη συμπεριφορά που εκδηλώνει το άτομο, καθώς θεωρείται ότι την επηρεάζουν ή μπορούν ακόμα και να την προβλέψουν (Olson & Zanna, 1993). Η στάση που διατηρεί το άτομο εξαρτάται από τις εμπειρίες και τα βιώματα που αποκτά στο πέρασμα του χρόνου. Συνεπώς, μία στάση που δομείται σε νεαρή ηλικία πιστεύεται ότι είναι περισσότερο σταθερή και αμετάβλητη, χωρίς, ωστόσο, αυτό να σημαίνει ότι μία ενδεχόμενη τροποποίηση δεν είναι εφικτή (Παπαδόπουλος, 2001). Όπως εύστοχα παρατηρούν οι Yazdani, Yazdani και Nobakht (2016) ένα συνηθισμένο πρόβλημα που αντιμετωπίζουν οι ερευνητές των στάσεων είναι ότι πολλοί

συμμετέχοντες αποφεύγουν να εκφράσουν τις πραγματικές τους απόψεις και επιλέγουν απαντήσεις κοινωνικά εγκεκριμένες και πολιτικά ορθές. Σύμφωνα με τους Bossaert, Colpin, Pijl και Petry (2011) υπάρχει η πιθανότητα μία στάση, όσο ισχυρή κι αν θεωρείται, να μεταβληθεί. Σε αυτό συνεισφέρουν ποικίλοι παράγοντες, οι οποίοι επηρεάζουν τη συμπεριφορά, με αποτέλεσμα το άτομο να εκδηλώνει εντελώς διαφορετική συμπεριφορά από το αναμενόμενο (Kerniset al., 1993). Ένας από τους πλέον ισχυρούς επιδραστικούς παράγοντες της στάσης και της συμπεριφοράς του ατόμου θεωρούνται οι κοινωνικοί παράγοντες, και κυρίως το περιβάλλον (Ναυρίδης, 1994). Οι στάσεις επιδρούν καταλυτικά στο περιβάλλον και τις διαπροσωπικές σχέσεις του ατόμου, διαμορφώνοντας πολλές φορές προκαταλήψεις και στερεότυπα (Álvarez-Delgado et al, 2020). Βέβαια, υπάρχουν και διαφορετικές εκδοχές αναφορικά με τη σχέση της στάσης και της συμπεριφοράς, σύμφωνα με τις οποίες δεν έχουν βρεθεί ισχυροί δεσμοί ανάμεσά τους, οι οποίοι να οδηγούν σε ασφαλές συμπέρασμα ότι οι στάσεις μπορούν να επηρεάσουν και να διαμορφώσουν τη συμπεριφορά που πρόκειται να εκδηλωθεί (Hewstone & Stroebe, 2007).

Στη βιβλιογραφία έχουν διεξαχθεί έρευνες για τη σχέση του κέντρου ελέγχου με την αναπηρία. Ενδεικτικά, οι Lewis και Lawrence – Patterson (1989) πραγματοποίησαν έρευνα, προκειμένου να ανακαλύψουν τις αντιλήψεις γονέων, δασκάλων και μαθητών με μαθησιακές δυσκολίες για το κέντρο ελέγχου των παιδιών αυτών. Προέκυψε ότι οι δάσκαλοι θεωρούσαν πως οι μαθητές τους είχαν υψηλότερο το εσωτερικό κέντρο ελέγχου, ενώ αντίθετα τα παιδιά εξέφρασαν την άποψη ότι είχαν υψηλότερο το εξωτερικό κέντρο ελέγχου. Ιδιαίτερα σημαντικές ήταν και οι διαφορές που εντοπίστηκαν στο κέντρο ελέγχου των παιδιών με μαθησιακές δυσκολίες και των τυπικώς αναπτυσσόμενων μαθητών. Η έρευνα των Rajan, Srikrishna και Romate (2018) δεν περιελάμβανε εκπαιδευτικούς, αλλά επικεντρώθηκε σε γονείς ατόμων με ειδικές ανάγκες. Αναλυτικότερα, διερευνήθηκε η σχέση του κέντρου ελέγχου των γονέων ενήλικων ατόμων με νοητική αναπηρία και του επιπέδου της ψυχικής τους ανθεκτικότητας. Τα αποτελέσματα φανέρωσαν ότι το κέντρο ελέγχου των γονέων επιδρούσε σε μεγάλο βαθμό στα επίπεδα της αντοχής τους αναφορικά με την ανατροφή και την αποκατάσταση των παιδιών τους. Το εσωτερικό κέντρο ελέγχου των γονέων λειτουργούσε ως μηχανισμός προστασίας της ψυχικής τους ανθεκτικότητας.

Σε έρευνα των Sharma, Shaukat και Furlonger (2014) φάνηκε ότι οι άνδρες εκπαιδευτικοί διατηρούν θετικότερη στάση απέναντι στα άτομα με αναπηρία και αποδέχονται το θεσμό της ένταξης και της συμπερίληψης. Η αρνητική στάση του εκπαιδευτικού απέναντι στην αναπηρία επηρεάζει, σύμφωνα με τους de Boer et al. (2012), αρνητικά και την αντίστοιχη στάση των μαθητών, γεγονός που δε συμβαίνει με τις απόψεις των γονέων, οι οποίοι επηρεάζουν θετικά τις απόψεις των παιδιών για το συγκεκριμένο θέμα. Τέλος, η στάση των εκπαιδευτικών απέναντι στα άτομα με κάποιο είδος αναπηρίας και την ενταξιακή εκπαίδευση στην Ελλάδα, έχει βρεθεί ότι οι απόψεις τους δίστανται τόσο ως προς το τι πραγματικά γνωρίζουν οι εκπαιδευτικοί για την έννοια της αναπηρίας και τα είδη της, αλλά και για το κατά πόσο η ενταξιακή εκπαίδευση θα μπορούσε να βοηθήσει ουσιαστικά την ενσωμάτωση των μαθητών με αναπηρία στο εκπαιδευτικό σύστημα (Zoniou-Sideri & Vlachou, 2006).

Σκοπός της παρούσας έρευνας ήταν να διερευνηθεί η σχέση του κέντρου ελέγχου των Νηπιαγωγών, που εργάζονται σε δομές της γενικής και της ειδικής εκπαίδευσης, και της στάσης που τηρούν απέναντι στα άτομα με οποιαδήποτε μορφή ή είδος αναπηρίας. Πιο συγκεκριμένα, τέθηκαν δύο ερευνητικά ερωτήματα:

1. Αν το κέντρο ελέγχου των Νηπιαγωγών (γενικής και ειδικής αγωγής) διαφοροποιείται από τα ατομικά τους χαρακτηριστικά (φύλο, ηλικία, οικογενειακή κατάσταση, αριθμός τέκνων, ειδικότητα, σπουδές, έτη υπηρεσίας, έτη προϋπηρεσίας σε Τμήμα Ένταξης, αριθμό παιδιών με τα οποία εργάζονται, σχέση εργασίας);



2. Αν το κέντρο ελέγχου είναι στατιστικά σημαντικός προσδιοριστικός παράγοντας της στάσης των Νηπιαγωγών (γενικής και ειδικής αγωγής) απέναντι στα άτομα με αναπηρία;

### Μεθοδολογία

Το δείγμα της έρευνας συγκρότησαν 206 εκπαιδευτικοί πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης και πιο συγκεκριμένα Νηπιαγωγοί, οι οποίοι προέρχονταν από διάφορους νομούς της Ελλάδας. Οι 103 Νηπιαγωγοί εργάζονταν σε δομές της Ειδικής Εκπαίδευσης και οι υπόλοιποι 103 Νηπιαγωγοί, οι οποίοι συγκρότησαν και την ομάδα ελέγχου της έρευνας, εργάζονταν σε δομές της Γενικής Εκπαίδευσης. Τα ερωτηματολόγια μοιράστηκαν σε εκπαιδευτικούς διαφόρων σχολικών μονάδων με απευθείας συνάντηση. Οι Νηπιαγωγοί καλούνταν να συμπληρώσουν επί τόπου τα ερωτηματολόγια στην τάξη ή την ώρα του διαλείμματος, ενώ σε πολλές περιπτώσεις δινόταν περιθώριο συμπλήρωσης 2-4 ημέρες, λόγω φόρτου εργασίας.

Για τη διεξαγωγή της έρευνας χρησιμοποιήθηκαν δύο (2) σταθμισμένα ερωτηματολόγια – κλίμακες:

1. Η κλίμακα για το Κέντρο Ελέγχου «Measurement of Teachers' Beliefs in their Control over Student Outcome» των Rose και Medway (1981), το οποίο μεταφράστηκε στα ελληνικά από την Καλύβα (2007).

2. Η κλίμακα Στάσεων Απέναντι στα Άτομα με Ειδικές Ανάγκες (Attitudes Towards Disabled Persons [ATDP]) των Yucker, Block και Young (1986), η οποία προσαρμόστηκε στα ελληνικά από τις Μάτζιου και Χατήρα (2002).

Για τη στατιστική επεξεργασία των δεδομένων της έρευνας χρησιμοποιήθηκε το πρόγραμμα SPSS version 20.0.

### Αποτελέσματα

1. Το κέντρο ελέγχου των Νηπιαγωγών (γενικής και ειδικής αγωγής) διαφοροποιείται από τα ατομικά τους χαρακτηριστικά (φύλο, ηλικία, οικογενειακή κατάσταση, αριθμός τέκνων, ειδικότητα, σπουδές, έτη υπηρεσίας, έτη προϋπηρεσίας σε Τμήμα Ένταξης, αριθμό παιδιών με τα οποία εργάζονται, σχέση εργασίας);

Αρχικά ελέγχθηκε εάν η μεταβλητή κλίμακα κέντρου ελέγχου κατανέμεται κανονικά σε κάθε κατηγορία της μεταβλητής αριθμός τέκνων. Επιλέχθηκε η συγκεκριμένη μεταβλητή του αριθμού των τέκνων καθώς δεν προέκυψε κάποιο στατιστικά σημαντικό εύρημα σχετικά με άλλες δημογραφικές μεταβλητές (π.χ. φύλο, ηλικία). Ο Sig. Value του Shapiro – Wilk test για τις κατηγορίες του αριθμού τέκνων, κανένα, 2 και 3 ή περισσότερα είναι μικρότερο από το επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας (Πίνακας 1). Μπορούμε να συμπεράνουμε ότι σε αυτές τις κατηγορίες η μεταβλητή κλίμακα κέντρου ελέγχου δεν κατανέμεται κανονικά. Συνεπώς, στην συνέχεια της ανάλυσης θα χρησιμοποιηθεί το μη παραμετρικό τεστ Kruskal – Wallis, για τον έλεγχο της διαφοράς των μέσων όρων.

**Πίνακας 1. Έλεγχος κανονικότητας της κλίμακας κέντρου ελέγχου στις κατηγορίες της μεταβλητής αριθμός τέκνων.**

Έλεγχος κανονικότητας							
	4. Αριθμός τέκνων	Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk		
		Statistic	df	Sig.	Statistic	df	Sig.
Κλίμακα κέντρου ελέγχου	Κανένα	,150	71	,000	,954	71	,011
	1	,100	56	,200*	,981	56	,542
	2	,132	60	,011	,954	60	,025
	3 ή περισσότερα	,139	19	,200*	,894	19	,038

\*. Κατώτερο όριο (This is a lower bound of the true significance).

Το Kruskal – Wallis τεστ έδειξε ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά στην κλίμακα κέντρου ελέγχου ανάμεσα στις διαφορετικές κατηγορίες της μεταβλητής αριθμός τέκνων,  $\chi^2=12,894$ ,  $df=3$ ,  $p=0,005$  (Πίνακας 2), με μέση κατάταξη 96,23 για κανένα τέκνο, 90,61 για ένα, 111,91 για 2 και 142,11 για τρία και πάνω (Πίνακας 3).

**Πίνακας 2. Αποτέλεσμα τεστ Kruskal Wallis**

Test Statistics <sup>a,b</sup>		Κλίμακα κέντρου ελέγχου
Chi-Square		12,894
df		3
Asymp. Sig.		,005

a. Kruskal Wallis Test  
b. Μεταβλητή ομαδοποίησης: 4. Αριθμός τέκνων

**Πίνακας 3. Ranks του Kruskal – Wallis τεστ της κλίμακας κέντρο ελέγχου για κάθε μια κατηγορία της μεταβλητής αριθμός τέκνων**

Κλίμακα κέντρου ελέγχου	Ranks		
	4. Αριθμός τέκνων	Εκπαιδευτικοί	Μέσος όρος
Κανένα		71	96,23
1		56	90,61
2		60	111,91
3 ή περισσότερα		19	142,11
	Σύνολο	206	

Στη συνέχεια πραγματοποιήθηκε έλεγχος με το μη παραμετρικό κριτήριο Mann – Whitney ανά δύο κατηγορίες της μεταβλητής αριθμός τέκνων για να διαπιστωθεί σε ποιες παρουσιάζεται η στατιστικά σημαντική διαφορά που διαπιστώθηκε με το Kruskal – Wallis τεστ.

Στατιστικά σημαντικές διαφορές στους μέσους όρους της κλίμακας κέντρο ελέγχου παρουσιάζουν τα ζεύγη των κατηγοριών της μεταβλητής τέκνα (Πίνακας 4):

- Κανένα και 3 και πάνω τέκνα ( $U=380,000$ ,  $p=0,004$ ) με τους εκπαιδευτικούς που δεν έχουν κανένα τέκνο να έχουν χαμηλότερο βαθμό στην κλίμακα ελέγχου από ότι οι εκπαιδευτικοί με 3 και περισσότερα τέκνα (μέσος όρος κανένα = 41,35 και μέσος όρος 3 και πάνω = 61, πίνακας 5)
- 1 και 2 τέκνα ( $U=1299,500$ ,  $p=0,035$ ) με τους εκπαιδευτικούς που έχουν 1 τέκνο να έχουν χαμηλότερο βαθμό στην κλίμακα ελέγχου από ότι οι εκπαιδευτικοί με 2 τέκνα (μέσος όρος 1 = 51,71 και μέσος όρος 2=64,84, πίνακας 5)
- 1 και 3 και πάνω τέκνα ( $U=273,500$ ,  $p=0,002$ ) με τους εκπαιδευτικούς που έχουν 1 τέκνο να έχουν χαμηλότερο βαθμό στην κλίμακα ελέγχου από ότι οι εκπαιδευτικοί με 3 και περισσότερα τέκνα (μέσος όρος 1 = 33,38 και μέσος όρος 3 και πάνω = 51,61, πίνακας 5)
- 2 και 3 και πάνω τέκνα ( $U=389,500$ ,  $p=0,038$ ) με τους εκπαιδευτικούς που έχουν 2 τέκνα να έχουν χαμηλότερο βαθμό στην κλίμακα ελέγχου από ότι οι εκπαιδευτικοί με 3 και περισσότερα τέκνα (μέσος όρος 2 = 36,99 και μέσος όρος 3 και πάνω = 49,50, πίνακας 5).

**Πίνακας 4. Αποτελέσματα του Mann – Whitney τεστ**

	<b>Test Statistics<sup>a</sup></b>	
	Κλίμακα κέντρου ελέγχου Τέκνα (κανένα – 1)	Κλίμακα κέντρου ελέγχου Τέκνα (κανένα – 2)
	Mann-Whitney U	1905,000
Wilcoxon W	3501,000	4381,500
Z	-,404	-1,410
Asymp. Sig. (2-tailed)	,686	,158

a. Μεταβλητή ομαδοποίησης: 4. Αριθμός τέκνων

	<b>Test Statistics<sup>a</sup></b>	
	Κλίμακα κέντρου ελέγχου Τέκνα (κανένα – 3 και πάνω)	Κλίμακα κέντρου ελέγχου Τέκνα (1 – 2)
	Mann-Whitney U	380,000
Wilcoxon W	2936,000	2895,500
Z	-2,918	-2,109
Asymp. Sig. (2-tailed)	,004	,035

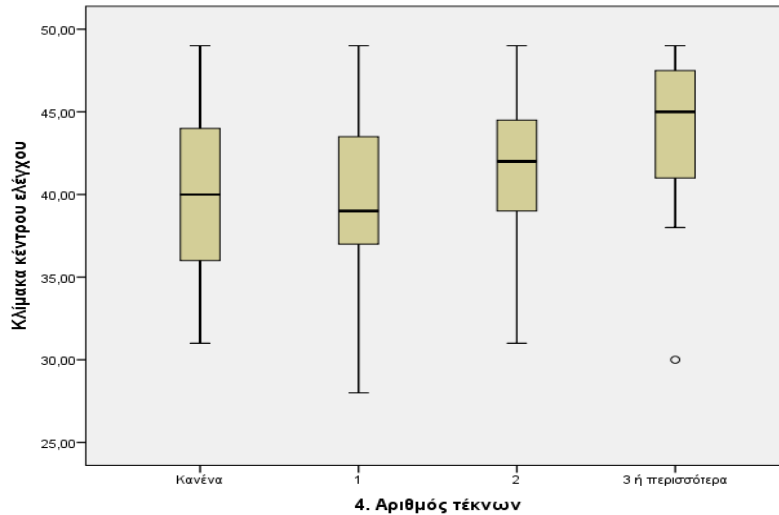
3. Μεταβλητή ομαδοποίησης: 4. Αριθμός τέκνων

	<b>Test Statistics<sup>a</sup></b>	
	Κλίμακα κέντρου ελέγχου Τέκνα (1– 3 και πάνω)	Κλίμακα κέντρου ελέγχου Τέκνα (2– 3 και πάνω)
	Mann-Whitney U	273,500
Wilcoxon W	1869,500	2219,500
Z	-3,159	-2,080
Asymp. Sig. (2-tailed)	,002	,038

**Πίνακας 5. Ranks των Mann – Whitney τεστ της κλίμακας κέντρο ελέγχου ανά δύο κατηγορίες της μεταβλητής αριθμός τέκνων**

	4. Αριθμός τέκνων	Εκπαιδευτικοί	Μέσος	Sum of
			όρος	Ranks
Κλίμακα κέντρου ελέγχου	Κανένα	71	65,17	4627,00
	1	56	62,52	3501,00
	Σύνολο	127		
	Κανένα	71	61,71	4381,50
	2	60	71,08	4264,50
	Σύνολο	131		
	Κανένα	71	41,35	2936,00
	3 ή περισσότερα	19	61,00	1159,00
	Σύνολο	90		
	1	56	51,71	2895,50
	2	60	64,84	3890,50

Σύνολο	116		
1	56	33,38	1869,50
3 ή περισσότερα	19	51,61	980,50
Σύνολο	75		
2	60	36,99	2219,50
3 ή περισσότερα	19	49,50	940,50
Σύνολο	79		



**Διάγραμμα 1. Θηκόγραμμα κλίμακα κέντρου ελέγχου ανά αριθμό τέκνων**

2. Το κέντρο ελέγχου είναι στατιστικά σημαντικός προσδιοριστικός παράγοντας της στάσης των Νηπιαγωγών (γενικής και ειδικής αγωγής) απέναντι στα άτομα με αναπηρία;

Από την ανάλυση της απλής γραμμικής παλινδρόμησης διαπιστώνεται ότι η κλίμακα του κέντρου ελέγχου του εκπαιδευτικού είναι ένας στατιστικά σημαντικός παράγοντας για να εκτιμήσουμε την στάση απέναντι στην αναπηρία ( $b=-0,649$ ,  $t=-4,877$ ,  $sig=0,000$ ), ενώ η κλίμακα της αυτοαποτελεσματικότητας δεν είναι στατιστικά σημαντικός παράγοντας για την εκτίμηση της στάσης απέναντι στην αναπηρία ( $b=-0,015$ ,  $t=-0,287$ ,  $sig=0,774$ ) (Πίνακας 6).

**Πίνακας 6. Πίνακας συντελεστών του μοντέλου**

Μοντέλο		Συντελεστές		t	Sig.	
		Μη τυποποιημένοι συντελεστές				Τυποποιημένοι συντελεστές
		B	Τυπικό σφάλμα			Beta
(Σταθερά)		106,458	7,245	14,693	,000	
1	Κλίμακα κέντρου ελέγχου	-,649	,133	-,327	-4,877	,000
	Κλίμακα αυτοαποτελεσματικότητας	-,015	,052	-,019	-,287	,774

a. Εξαρτημένη μεταβλητή: Κλίμακα στάσης απέναντι στην αναπηρία



Το συγκεκριμένο υπόδειγμα έχει καλή προσαρμογή (F-test value = 12,072, p-value =0.000, Πίνακας 7) και εξηγεί το 10,8% ( $R^2 = 10,8\%$ , Πίνακας 8) της μεταβλητότητας της στάσης απέναντι στην αναπηρία.

**Πίνακας 7. ANOVA**

ANOVA <sup>a</sup>						
Model	Άθροισμα τετραγώνων	df	Μέσο τετράγωνο	F	Sig.	
1	Οπισθοδρόμηση	1856,387	2	928,194	12,072	,000 <sup>b</sup>
	Υπολειπόμενο	15301,261	199	76,891		
	Σύνολο	17157,649	201			

a. Εξαρτημένη μεταβλητή: Κλίμακα στάσης απέναντι στην αναπηρία  
b. Προγνωστικά (Σταθερά), Κλίμακα αυτοαποτελεσματικότητας, Κλίμακα κέντρου ελέγχου

**Πίνακας 8. Περιγραφικά μέτρα των μεταβλητών του μοντέλου**

Model Summary				
Μοντέλο	R	R Square	Adjusted R Square	Τυπικό σφάλμα
1	,329 <sup>a</sup>	,108	,099	8,76874

a. Προγνωστικά (Σταθερά), Κλίμακα αυτοαποτελεσματικότητας, Κλίμακα κέντρου ελέγχου

Από τον συντελεστή B ( $b = -0,649$ ) της παλινδρόμησης μπορούμε να εξάγουμε το συμπέρασμα ότι λόγω του ότι είναι αρνητικός αριθμός, οι μεταβολές της κλίμακας του κέντρου ελέγχου είναι προς την αντίθετη κατεύθυνση με τις μεταβολές του βαθμού της στάσης απέναντι στην αναπηρία.

Το δεύτερο σχόλιο που μπορούμε να συμπεράνουμε για το συντελεστή β είναι ότι είναι μικρότερος της μονάδας που πρακτικά αυτό σημαίνει ότι για μια δεδομένη μεταβολή του βαθμού αυτού ο βαθμός της στάσης απέναντι στην αναπηρία θα μεταβληθεί κατά ένα πολύ μικρότερο βαθμό.

Συμπερασματικά για μια μεταβολή 1% του βαθμού του κέντρου ελέγχου θα παρατηρήσουμε μεταβολή προς την αντίθετη κατεύθυνση της τάξης του 0,649% για την στάση απέναντι στην αναπηρία.

### Συζήτηση

Σύμφωνα με τα ευρήματα της παρούσας έρευνας, το κέντρο ελέγχου των Νηπιαγωγών, ανεξαρτήτως ειδίκευσης, φαίνεται ότι συνδέεται σε μεγάλο βαθμό με τη δημογραφική μεταβλητή του αριθμού των τέκνων τους. Το συγκεκριμένο αποτέλεσμα, φανερώνει ότι η διαμόρφωση του κέντρου ελέγχου των εκπαιδευτικών και κατ' επέκταση η εκδηλωμένη συμπεριφορά τους συνδέεται απόλυτα με τον αριθμό των παιδιών που έχουν στην οικογένειά τους. Το εύρημα αυτό θα μπορούσε να οφείλεται στο γεγονός ότι ο ερχομός ενός τέκνου στη ζωή του ατόμου μπορεί να επισύρει σημαντικές αλλαγές στη ζωή και την καθημερινότητά του, όχι μόνο στο οικογενειακό πλαίσιο, αλλά και στην ψυχοσύνθεσή του. Χαρακτηριστικά είναι τα ευρήματα έρευνας των Rajan, Srikrishna και Romate (2018), οι οποίοι κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι το κέντρο ελέγχου των γονέων παιδιών με νοητική καθυστέρηση ασκούσε σημαντική επίδραση στα επίπεδα αντοχής τους, αναφορικά με θέματα όπως η ανατροφή και η αποκατάσταση των παιδιών τους, ενώ το εσωτερικό κέντρο ελέγχου «προστάτευε» την ψυχική τους ανθεκτικότητα. Ο γονέας βρίσκεται αντιμέτωπος με προκλήσεις, τις οποίες οφείλει να διαχειριστεί και να επαναπροσδιορίσει τους στόχους και τους σκοπούς του. Καλείται να συμβιώσει στον ίδιο χώρο με άλλα άτομα, ενώ ιδιαίτερα

σημαντικός θεωρείται και ο επαγγελματικός τομέας, στον οποίο το άτομο πρέπει να δώσει νέα βαρύτητα. Με τον τρόπο αυτό θα δημιουργήσει σημαντικές ευκαιρίες καριέρας, προκειμένου να επιτύχει τους επαγγελματικούς του στόχους και να εξασφαλίσει οικονομικές απολαβές, ικανές να «χαρίσουν» στα παιδιά του ασφαλείς και αξιοπρεπείς συνθήκες διαβίωσης. Το άτομο, κάνοντας την αυτοκριτική του, προσπαθεί να αποδώσει τα εύσημα των επιτυχιών ή να επιρρίψει την ευθύνη των αποτυχιών στον εαυτό του (εσωτερικό κέντρο ελέγχου) ή σε άλλα πρόσωπα και παράγοντες (εξωτερικό κέντρο ελέγχου). Συνεπώς, καθίσταται σαφές ότι το άτομο, επιτελώντας το ρόλο του γονέα, επιχειρεί να κατανοήσει αν οι καταστάσεις που λαμβάνουν χώρα στην καθημερινότητα τη δική του και των παιδιών του προέρχονται από τη δική του συμπεριφορά και προσπάθεια ή αν δέχονται επιδράσεις από εξωγενείς παράγοντες, όπως τρίτα πρόσωπα που επεμβαίνουν στα εσωτερικά ζητήματα της οικογένειας. Βασικός σκοπός αυτής της κριτικής θεώρησης από την πλευρά του ατόμου είναι να βελτιώσει και να εντείνει τις προσπάθειές του, να καλλιεργήσει τις ικανότητές του και τέλος να περιορίσει τις αρνητικές επιδράσεις του περιβάλλοντος στη ζωή του και των παιδιών του.

Το δεύτερο ερώτημα που απασχόλησε την παρούσα έρευνα ήταν αν το κέντρο ελέγχου αποτελεί στατιστικά σημαντικό παράγοντα, με τη συνδρομή του οποίου θα μπορούσε να εκτιμηθεί η στάση των Νηπιαγωγών γενικής και ειδικής αγωγής απέναντι στα άτομα με οποιοδήποτε είδος αναπηρίας. Η στατιστική ανάλυση των απαντήσεων που έδωσαν οι συμμετέχοντες στην έρευνα εκπαιδευτικοί, φανέρωσε ότι πράγματι το κέντρο ελέγχου αποτελεί προβλεπτικό παράγοντα της στάσης απέναντι στην αναπηρία, αλλά με αρνητικό τρόπο. Αναλυτικότερα, οποιαδήποτε, μεταβολή συμβαίνει στο κέντρο ελέγχου των εκπαιδευτικών, είτε εργάζονται στη γενική είτε στην ειδική εκπαίδευση, βρίσκεται στην αντίθετη κατεύθυνση από τη μεταβολή που συμβαίνει στη στάση των εκπαιδευτικών απέναντι στα άτομα με αναπηρία. Στο σημείο αυτό είναι απαραίτητο να διευκρινιστεί ότι στο συγκεκριμένο ερευνητικό ερώτημα συμπεριλήφθηκε το κέντρο ελέγχου στο σύνολό του, δίχως να διακριθεί σε εσωτερικό και εξωτερικό. Επιπρόσθετα, στα πλαίσια της ίδιας ερευνητικής υπόθεσης, διαπιστώθηκε ότι στην περίπτωση που το κέντρο ελέγχου των Νηπιαγωγών μεταβληθεί κατά μία μονάδα, την ίδια στιγμή η στάση τους απέναντι στην αναπηρία θα μεταβληθεί σε μικρότερο βαθμό, αλλά προς την αντίθετη κατεύθυνση. Κάθε φορά που το άτομο κατορθώνει να διακρίνει τους παράγοντες που οδηγούν σε επιτυχημένα αποτελέσματα ή σε αποτυχημένες προσπάθειες σε προσωπικούς και εξωτερικούς ισχυροποιεί και θωρακίζει το κέντρο ελέγχου του. Δε διστάζει να αναλάβει την ευθύνη των πράξεών του, να κρίνει με αντικειμενικότητα και εξωστρέφεια και να αποδώσει στους υπευθύνους την ευθύνη για τα λάθη του, όποτε το κρίνει απαραίτητο. Επομένως, όταν το άτομο έχει δημιουργήσει ένα ισχυρό κέντρο ελέγχου ενδεχομένως τείνει να αντιμετωπίζει θέματα, όπως η αναπηρία, με σκεπτικό τρόπο ή ακόμα και να τα αποδίδει σε παράγοντες, όπως η τύχη ή ο Θεός. Αποφεύγει να εξετάσει τη συμβολή του περιβάλλοντος στην ανατροφή ενός παιδιού με αναπηρία, καθώς δεν αντιμετωπίζει την αναπηρία υπό το πρίσμα κοινωνικών κριτηρίων. Θεωρεί τον εαυτό του μια αυτάρκη και πλήρως ολοκληρωμένη προσωπικότητα, που δε νιώθει την ανάγκη να δείξει ευαισθησία και συμπαράσταση στα άτομα με οποιαδήποτε μορφή αναπηρίας. Το εύρημα αυτό βρίσκεται σε αντίθεση με εκείνα της έρευνας των Lewis και Lawrence-Patterson (1989), οι οποίοι κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι εκπαιδευτικοί μαθητών με μαθησιακές δυσκολίες προσπαθούν να τους ενισχύσουν να πετύχουν τους ακαδημαϊκούς τους στόχους, αντιμετωπίζοντάς τους χωρίς διακρίσεις. Η αρνητική συσχέτιση του κέντρου ελέγχου των εκπαιδευτικών και της στάσης τους απέναντι στην αναπηρία διαφωνεί και με τα ευρήματα των Rajan, Srikrishna και Ramate (2018), σύμφωνα με τους οποίους το κέντρο ελέγχου γονέων παιδιών με νοητική αναπηρία σχετίζεται άμεσα με τον τρόπο που επιλέγουν να φροντίσουν και να διαπαιδαγωγήσουν τα παιδιά τους και επιδρά σημαντικά στην ψυχική τους ανθεκτικότητα. Συμπερασματικά, η μεταβολή του κέντρου ελέγχου των εκπαιδευτικών έστω και σε μικρό ποσοστό, συνεπάγεται

τη μεταβολή της στάσης τους απέναντι στην αναπηρία, αλλά προς την αντίθετη κατεύθυνση, χωρίς, όμως, η μεταβολή αυτή να μεταφράζεται απαραίτητα σε αρνητική μεταστροφή του εκπαιδευτικού απέναντι στα άτομα με αναπηρία.

Η παρούσα έρευνα θα μπορούσε να αποτελέσει έναυσμα για μελλοντικές έρευνες, και συγκεκριμένα θα μπορούσε να επεκταθεί και σε άλλες βαθμίδες εκπαίδευσης γενικής και ειδικής αγωγής, ενώ ενδιαφέρουσα θα ήταν και η διερεύνηση των απόψεων γονέων ή φροντιστών παιδιών με αναπηρία.

#### **Αναφορές**

Achhnnani B, Amareliya A. (2020). Locus of control of school teachers. *Journal of management research and analysis*, 7(1), 40-45.

Aguiar, F., Alvarez, M. & Miller, L. (2021). Locus of control and the acknowledgment of effort. *American behavioral scientist*, 00(0), 1-17. Available at: <https://doi.org/10.1177/0002764221996754>

Ajzen, I. (2008). Consumer attitudes and behavior. In C. P. Haugtvedt, P. M. Herr, & F. R. Cardes (Eds), *Handbook of consumer psychology* (pp. 525-548). New York: Lawrence Erlbaum Associates.

Álvarez-Delgado, J., León-del-Barco, B., Polo-del-Río, M.-I. & Mendo-Lázaro, S. (2020). Questionnaire for adolescents to evaluate their attitudes towards disability. *Sustainability*, 12, 9007, 1-11. DOI: 10.3390/su12219007

Arakeri, S., & Sunagar, B. (2017). Locus of control: influence of internality, externality-others, externality-chance among management students. *The international journal of indian psychology*, 4(2), No. 94, 154-163.

Arkorful, H., & Hilton, S. K. (2021). Locus of control and entrepreneurial intention: a study in a developing economy. *Journal of economic and administrative sciences*, 38(2), 333-344. DOI: <https://doi.org/10.1108/JEAS-04-2020-0051>

Basim, H. N., Erkenekli, M., & Sesen, H. (2010). The relationship of locus of control in individual behavior with the perception of role conflict and role ambiguity: an investigation in the public sector. *Today's review of public administration*, 4(1), 169-189.

Beukman, TL. (2005). *Locus of control: to lead or to be led*. Available at: <https://repository.up.ac.za/bitstream/handle/2263/29307/04chapter4.pdf?sequence=5>

Bire, A. R. & Sauw, H. M. (2019). The effect of financial literacy towards financial inclusion through financial training. *International journal of social sciences and humanities*, 3(1), 186-192.

Bossaert, G., Colpin, H., Pijl, S. J., & Petry, K. (2011). The attitudes of Belgian adolescents towards peers with disabilities. *Research in developmental disabilities*, 32, 504-509.

Cascio, M., Magnano, P., Elastico, S., Costantino, V., Zapparrata, V., & Battiato, A. (2014). The relationship among self-efficacy beliefs, external locus of control and work stress in public setting schoolteachers. *Open journal of social sciences*, 2, 149-156.

Churchill, S. A. & Smyth, R. (2021). Locus of control and energy poverty. *Energy economics*, 104. DOI:<https://doi.org/10.1016/j.eneco.2021.105648>

Darawsheh, B. (2022) An investigation of public perception and attitudes towards disability in Jordan. *International journal of disability, development and education*, 69(2), 687-706. DOI:10.1080/1034912X.2020.1727418

De Beckker, K., De Witte, K. and Van Campenhout, G. (2020) The role of national culture in financial literacy: cross-country evidence. *Journal of consumer affairs*, 54(3), 912-930.

De Boer, A., Timmerman, M., Pijl, S. J., & Minnaert, A. (2012). The psychometric evaluation of a questionnaire to measure attitudes towards inclusive education. *European journal of psychology of education*, 27, 573-589.

Dinçyürek, S., Güneyli, A., & Çağlar, M. (2012). The relation between assertiveness levels, locus of control and academic success of Turkish language teacher candidates. *Sociology mind*, 2(1), 61-66.

Freer, J. & Kaefer, T. (2021). Experiences matter: educators' attitudes toward disability in higher education. *Canadian journal of higher education*, 51(4), 54-66.

Hewstone, M., & Stroebe, W. (2007). *Εισαγωγή στην κοινωνική ψυχολογία* (μτφ. Γ. Γαλάνης, Α. Αμεδαλιώτη, Φ. Κουρή, Γ. Μαμαλάκης, Μ. Μπρούμου & Λ. Πάτση) Αθήνα: Παπαζήσης.

Hosseini, S., Alavijeh, M., Matin, B., Hamzeh, B., Ashtarian, H., & Jalilian, F. (2016). Locus of control or self-esteem; Which one is the best predictor of academic achievement in Iranian college students. *Iranian journal of psychiatry behavioral sciences*, 10(1). DOI:<http://dx.doi.org/10.17795/ijpbs-2602>

Huizing, R. (2015). Who's controlling locus of control? Cross-cultural loc usage. *International journal of leadership studies*, 9(1), 76-88.

Kernis, M. H., Cornell, D. P., Sun, C. R., Berry, A. J., & Harlow, T. (1993). There's more to self-esteem than whether it is high or low: The importance of stability of self-esteem. *Journal of personality and social psychology*, 65, 1190-1204.

Khan, A. S. (2011). Effects of school systems on locus of control. *Language in India, strength for today and bright hope for tomorrow*, 11,57-68.

Kremer, M., Rao, G. & Schilbach, F. (2019). Behavioral development economics, in *Handbook of behavioral economics: Applications and foundations 1, 2*, 345–458, North-Holland.

Levy, M. & Gumpel, T. P. (2020). Self-efficacy and external locus of control as predictors of participant roles in relational aggression. *Journal of interpersonal violence*, 37(5-6), 3015-3040. DOI:<https://doi.org/10.1177/0886260520943733>

Lewis, S. K., & Lawrence-Patterson, E. (1989). Locus of control of children with learning disabilities and perceived locus of control by significant others. *Journal of learning disabilities*, 22(4), 255-257.

Longley, J. & Craigo, L. (2021). Exploration of preservice teacher attitudes towards disability. *Community college journal of research and practice*. DOI:<https://doi.org/10.1080/10668926.2021.1927884>

Lusardi, A. (2019). Financial literacy and the need for financial education: evidence and implications. *Swiss journal of economics and statistics*, 155(1), 1.

Maadal, A. (2020). The relationship between locus of control and conformity. *Journal of cognition and culture*, 20(1-2), 100-115. DOI: <https://doi.org/10.1163/15685373-12340076>

Manichander, T. (2019). Locus of control of graduate students. *Research nebula*, 8(1), 9-11.

Mehta, R. & Narayanan, M. (2021). The relationship of emotional reactivity with health locus of control. *Journal of psychosocial research*, 16(1), 47-56. DOI:<https://doi.org/10.32381/JPR.2021.16.01.5>

Olson, M. J. & Zanna, P. M. (1993). Attitudes and attitude change. *Annual review of psychology*, 44, 117-154.

Paul, S. N., Mishra, A. K. & Upadhyay, R. K. (2022). Locus of control and investment decision: an investor's perspective. *International journal of services, economics and management*, 13(2), 93–107.

Rajan, M., Srikrishna, G, & Romate, J. (2018). Resilience and locus of control of parents having a child with intellectual disability. *Journal of developmental and physical disabilities*. DOI:<https://doi.org/10.1007/s10882-018-9586-0>

Salamanca, N., de Grip, A., Fouarge, D. & Montizaan, R. (2020). Locus of control and investment in risky assets. *Journal of economic behavior and organization*, 177(C), 548–568.

Sarantaki, A., Datskovski, A., Pechlivani, M., Gourounti, K., Diamanti, A., Nanou, Ch. & Lykeridou, A. (2021). Health students' attitudes towards disability. *International journal of social science studies*, 9(6), 68-75.

Sharma, U., Shaukat, S., & Furlonger, B. (2014). Attitudes and self-efficacy of pre-service teachers towards inclusion in Pakistan. *Journal of research in special educational needs*, 15(2), 97-105.

Smith, V. (2003). *Analysis of locus of control and educational level utilizing the internal control index*. Marshall University Graduate College.

Vijayashree, N., & Jagdishchandrab, M. V. (2011). Locus of control and job satisfaction: PSU employees. *Serbian journal of management*, 6(2), 193-203.

Yazdani, N., Yazdani, F. & Nobakht, L. (2016). Changing students' attitudes towards disability. *International journal of therapies and rehabilitation research*, 5(2), 25-29.

Zaidi, I. H., & Mohsin, M. N. (2013). Locus of control in graduation students. *International journal of psychological research*, 6(1), 15-20.

Zoniou-Sideri, A, & Vlachou, A. (2006). Greek teachers' belief systems about disability and inclusive education. *International journal of inclusive education*. 10(4/5), 379-394.

Θεοδωράκης, Ι., Ζουρμπάνος, Ν., & Χατζηγεωργιάδης Α. (2015). *Ψυχολογική υποστήριξη στον αθλητισμό και την άσκηση για υγεία*. Ανάκτηση από: <http://hdl.handle.net/11419/1257>.

Ναυρίδης, Κ. (1994). *Κλινική Κοινωνική ψυχολογία*. Αθήνα: Παπαζήσης.

Παπαδόπουλος, Ν. Γ. (2001), *Ψυχολογία - σύγχρονη πειραματική*. Αθήνα: Αθηνά.